

ETNIKAI FÖLDRAJZI KUTATÁSOK KÖZTES-EURÓPÁBAN

3.2. NACIONALIZMUSOK EURÓPA KELETI FELÉBEN

Az Ukrajnában zajló polgárháború, valamint a Krím-félsziget orosz katonai annexiója a közvélemény és a nemzetközi politika figyelmét ismét Európa keleti része felé fordította, ahol a rendszerváltást követően olyan társadalmi folyamatok éleződésének lehettünk és lehetünk tanúi, amelyek etnikai jellege és a köztes-európai régióhoz köthető sajátosságai vitathatatlanok. A hevesen fellángoló nacionalista törekvések fegyveres összecsapásokhoz, polgárháborús helyzetekhez vezettek a térségben: az 1990-es években a Balkán-félszigeten és a Kaukázus területén, a 21. század kezdetén az egykori Szovjetunió európai perifériáján.

Az ukrán-orosz ellentét kirívó példája annak, ahogyan az eltérő nemzeti, hatalmi és gazdasági érdekek ütközése felgerjesztheti a nemzeti politikákat Európa keleti felében. A katonai konfliktusok ellehetetlenítik a lakosság mindennapjait, a gazdaság, és általában a társadalom rendezett működését. A nacionalizmus eme árnyoldalai az elmúlt évtizedekben elkerülték az Európai Unió országait, ami változást eredményezett a jelenséggel foglalkozó tudományos diskurzusokban: az európai szakértők hajlamosak voltak külső problémaként kezelni, és kifejezetten a kulturális különbségekből, eltérő államberendezkedésből, sajátos politikai viselkedésmintákból eredeztetni a heves nacionalista megnyilvánulások létét. A hatalmas méretű migrációs hullám révén bekövetkező változások nyomán azonban a nacionalizmus már kapun belül éledezik, és eltérő területi mintázatokkal ugyan, de mindenütt jelen van a kontinensen.

Jelen írás a kötet témájának elméleti bevezetéseként foglalja össze a nacionalizmus-elméletek sajátosságait, térben és időben változó diskurzusait. A hazai és a nemzetközi tudományos nézőpontok feltárása érdekében részletesebben kitérünk a nacionalizmus, és a vele összefüggő fogalmak társadalomtudományi értelmezési kereteire. Továbbá bemutatjuk azokat a sajátos viszonyrendszereket, amelyek mentén körvonalazódtak a nemzeti érzések, a nacionalista törekvések Európa keleti felében.

3.2.1. Nacionalizmus-elméletek

3.2.1.1. Nacionalizmus etnikai alapokon

A hazai tudományos közeg a nacionalizmust, mint társadalmi jelenséget etnikai alapon közelíti meg, ami általában sajátja a köztes-európai térségnek (A. GERGELY A. 1997; SCHÖPFLIN GY. 2003; ROMSICS I. 1998). Az angolszász szakirodalom hosszú évtizedekig hangsúlyozta az ún. *állampolgári és etnikai nacionalizmus* európai kettősét: előbbi, kifejezetten Nyugat-Európához kötött

gondolkodás karakterét e diskurzus értelmében az állam, a lakóhely és az állampolgári hűség adta, utóbbi esetében inkább a származás, a közösen megélt kulturális attitűdök jelentették az összetartó erőt, és a kontinens keleti felének társadalmihoz kapcsolták (GELLNER, E. 1983; PLAMENATZ, J. 1973; SMITH, A. D. 1983). Ezt a kettős felfogást a 20. század végétől viszont már több kritika érte, ami főként az állampolgári nacionalizmus mítoszának dekonstrukciójában manifesztálódott (BRUBAKER, R. 1992, 1996; PIERRÉ-CAPS, S. 1997; YACK, B. 1999). Az új évezred kutatásai inkább erősítik azt a nézőpontot, hogy a nacionalizmusok általánosan, területi specifikum nélkül rendelkeznek etnikai gyökerekkel (ERIKSEN, T. H. 2010; ATATÜRK, S. 2012; KENNEDY, J. 2016).

Annak ellenére, hogy ez a fordulat kifejezetten közelíti egymáshoz az Európa keleti és nyugati felében jellemző nacionalizmus-felfogásokat, ki kell emelnünk azt is, hogy a 20. század eseményei eredményeztek sajátosságokat Európa keleti felében a nacionalizmusok tudományos vizsgálatában. Ennek példái a hazai szaktudományi munkák, amelyek a keleti blokk ideológiai irányultsága okán a pártállami diktatúra időszakában egyáltalán nem beszéltek nacionalizmusokról a térségben. A marxizmus-leninizmus eszmerendszerét kényszerűen átvéve, más fogalmi keretbe helyezték a nemzet értelmezését, elvetették a nacionalizmus fogalmát, más kontextusban jellemezték a csoportos identitásképző tényezőket, valamint szerepüket a kollektív tudat formálódásában. A kettős európai felfogást, majd e dichotómia kritikáját az eltérő nemzetfelfogásban, államnemzet és kultúrnemzet fogalmaiban mutatták be a (ROMSICS I. 1998; BOTTLIK Zs. 2012; A. GERGELY A. 1997; GEREKEN F. 2003; SCHÖPFLIN Gy. 2003).

A nacionalizmusok értelmezésében még inkább sajátos helyzetben van a társadalomtudományok között a hazai földrajztudomány, amit a 20. század második felében „fasiszta” tudományként aposztrofált a pártállami vezetés. Periféria helyzetéből, megbélyegzett státuszából csak nehezen mozdult a rendszerváltást követő évtizedekben, ezért a nacionalizmusok vizsgálatában is óvatosan fogalmazott, tágabb kontextusba helyezte az ilyen jellegű kérdéseket (GYÓRI R. 2011; TIMÁR J. 2009). Míg a nemzetközi tudományos irányzatok a kulturális földrajzi és a politikai földrajzi kutatásokban foglalkoznak a nacionalizmusokkal, hazánkban a politikai földrajz a fent említett okok miatt inkább elkerüli a nacionalizmus kérdéskörét, a kulturális földrajz pedig egyelőre nem is gyökerezett meg a tudományos közegben.

Ilyen jellegű kérdésekkel az *etnikai földrajz* foglalkozik, amelynek művelése már az 1980-as években lehetővé vált annak köszönhetően, hogy A. F. Trjosnyikov szovjet tudós kidolgozta az aldiszciplína alapjait, legitimálva ezzel a nemzeti jellegű kutatásokat (KOCIS K. 1990). Ez a megközelítés értéksemlegesebb fogalomhasználatot jelentett azáltal, hogy a kapitalizmussal összefonódó nacionalizmusok helyett a közös származástudattal rendelkező csoportok (etnikumok) jellemzőit vizsgálta, különböző, mérhetőnek vélt paraméterek mentén. A hazai

társadalomföldrajzban markáns irányzatként jelen lévő etnikai földrajz nem egymással ütköző nacionalista törekvéseket, hanem *etnikai jellegű konfliktusokat* tár fel (KOC SIS K. 2003; BOTTLIK Zs. 2010). Az etnikai földrajz ezredforduló utáni erősödését, nemzetközi viszonylatokban való legitimitációját segíti a fentiekben felvázolt fordulat az angolszász felfogásban, aminek következtében az etnikai gyökerektől elválaszthatatlan nacionalizmus-felfogás vált jellemzővé (CALHOUN, C. 1993). E fejezet a hazai etnikai földrajzi megközelítéshez igazodva, a tudományterületre jellemző narratíván belül kívánja elhelyezni a nacionalizmusok kutatását.

3.2.1.2. Az elítélt nacionalizmus

A nacionalizmus fogalmának használatakor szükséges feltárnunk azt a háttérrel, amiben a kifejezés értelmet nyert, bizonyos társadalmi jelenség kifejezésére alkalmazhatóvá vált. A modern nacionalizmus a 19. század nagy hatású szellemi irányzata, kötődése az európai kultúrkörhöz vitathatatlan. Formálódásában szerepet játszó események közül főként a francia forradalmat, valamint az Egyesült Államok létrejöttét hangsúlyozzák (AGNEW J. 2003; HOBBSAWM, E. J. 1990). Bejárta egész Európát, átformálta a politikai és közgondolkodást, területi mintázatai tükrözik az adott térségben lakó társadalmak sajátosságait. Annak okát, hogy a vele együtt kibontakozó irányzatokat, a liberalizmust és a szocializmust is háttérbe szorította a 19. század végére, az eszmetörténettel foglalkozók abban látják, hogy a három közül a nacionalizmus tudta a legszélesebb társadalmi spektrumot átfogni, ezáltal a leghatékonyabb politikai erővé válni (HECHTER, M. 2000; AGNEW, J. 2003).

A nacionalizmus a 20. század eseményeinek tükrében, a második világháború után kifejezetten pejoratív fogalomként vált, vizsgálata tudományos körökben is perifériára szorult, nem csupán a keleti blokk országaiban (WILLIAMS, C. H. 2003). A társadalomtudósok nem vettek tudomást létéről, a bipoláris világrend, valamint a függetlenedő egykori gyarmatok problémái más diskurzusokat generáltak, új értelmezési kereteket, más fogalmi struktúrákat adtak. (AGNEW J. 2003). Az 1980-as évektől, majd különösen a Szovjetunió és a szocialista tábor felbomlásától kezdve azonban a nacionalizmus és a hozzá kapcsolódó diskurzusok reneszánszának lehettünk tanúi, amit a 21. század történései még inkább erősítettek és erősítenek. A jaltai világrendet szétfeszítő, sokszor polgárháborúba torkolló ellentétek háttérben munkáló, nacionalizmusokként értelmezett heves nemzeti törekvések sokkolták a világ közvéleményét. Az északír és baszk szeparatista szervezetek merényleteit követő nyugalmi időszak után Európát megrázta az a fajta nacionalizmus, aminek következtében a Balkán és a Kaukázus is fegyveres konfliktusok színterévé vált, majd a 21. században az Ukrajnában zajló események mutatták meg e törekvések árnyoldalát. Az Európába irányuló menekültáradat nyomán kiéleződő társadalmi problémák egyik markáns jellemzőjeként aposztrofálják a nacionalizmusok erősödését, amelyek akár az Európai Unió kereteit is szétfeszíthetik.

Kétségtelen, hogy a nacionalizmus fogalmával a 20. században szervesen összefonódtak a fegyveres konfliktusok; magában hordozza az ellentétek kieleződésének lehetőségét, az érdekek és lehetőségek ütközését. Konfliktusok forrásává válhat a 21. század globalizálódó világában is, hiszen továbbra is a nemzetállami keretek adják a politikai és gazdasági kapcsolatrendszerek alapját, a társadalmak szerveződésének keretét (WILLIAMS, C. H. 2003). Az általunk vizsgált térségben jelenleg több, kifejezetten nacionalista jellegű társadalmi törekvés is ilyen veszélyforrásként értelmezhető, ezért különösen fontos lenne feltárni, milyen sajátos (területiséggel is bíró) mintázatok mentén válhat a nacionalizmus az identitás meghatározójává, politikai és hatalmi törekvések mozgatórugójává, társadalmi térformák alakítójává.

3.2.1.3. Identitás, etnicitás, nemzet, nacionalizmus

Mivel a nacionalizmus megjelenése a 19. századra tehető, a 20. században szokás volt egyfajta válaszként értelmezni a modernizációra, a kapitalizmus kibontakozására (ANDERSON, B. 1983; GELLNER E. 1983; RENNIE-SHORT, J. 2003). Az újabb kutatások már jobban hangsúlyozzák az identitással, a közösségek kulturális tényezőivel, a kollektív tudat mélyebb rétegeivel való kapcsolatát (CHATTERJEE, R. 1986; PECKHAM, R. S. 2001; WIEBE, R. 2000; AGNEW, J. 2003). Ezzel magyarázható bizonyos fokú függetlensége a gazdasági folyamatok alakulásától, ezért nem szorult perifériára a 21. században sem, sőt, sajátos változatai világszerte jelentkeznek. A nacionalizmus értelmezéséhez tehát szükségképpen körül kell járnunk azt is, mit értünk a kollektív tudat mélyebb rétegeihez kapcsolódó kifejezéseken.

A nacionalizmus értelmezésében jelenleg kulcsszerepe van a közösségek identitásának, különösen az etnicitáshoz kapcsolódó kifejezőmódoknak (MARTIN, J. 2005). Kötetünkben az etnicitást (etnikai identitást) olyan csoportkonstrukcióként értelmezzük, ami valós vagy vélt közös származáson alapul, tehát az ember alapvető világlátásának, a „mi és ők” klasszikus megkülönböztetésének a megjelenési formája. Az etnicitás egyszerre feltételez befogadó és kizáró viselkedést: az etnikai csoport tagjai hiszik, hogy a közös származás és kultúra összeköti a közösséget, és egyben különbözővé teszi őket másoktól. A különbözőség eme társadalmi konstrukciója mélyen beágyazott a tudomány, a közvélemény és a politika diskurzusaiban egyaránt (BRESSEY, C. 2011).

Európában az etnikai identitás tradicionális forrása a nemzet eszméje, ami a kultúra összekötő ereje mentén közös értékeket fogalmaz meg (COX, K. R. 2002). Európa keleti felében ezt a kulturális kötődést egészíti ki a közös származástudat, ezért itt a nemzetfelfogás sokkal közelebb áll az etnicitáshoz. A közös értékek megfogalmazása mellett a nemzet igen erős területi dimenzióval is rendelkezik, a konkrét területhez való kötődés egyben a történelem, a kollektív emlékezet jelentőségét is növeli (WIEBE, R. 2000; MURPHY, A. B. 2002; SAPHIRO, M. J. 2003;

WILLIAMS, C. H. 2003). Etnikum és nemzet között a határt az önálló állam léte, illetve az államon belüli önállóság (autonómia) iránti igény kialakulása adja, a nacionalizmus az öngazgatás igényének megfogalmazása, a nemzeti törekvések gyűjtője (CALHOUN, C. 1993).

Az immáron több évszázados létezése révén a nemzet, és vele együtt a nacionalizmus fogalma folyamatosan változó konstrukcióként van jelen a tudományban (és a közvéleményben), ami egyben egymás mellett élő, térben elkülöníthető módokat is feltételez. A különböző értelmezések a hazai tudományban és a közvéleményben egyaránt éreztetik hatásukat. A primordialista megközelítés értelmében a nemzetek létező entitások, térbeli és időbeli kiterjedéssel (SMITH, A. D. 2002). Tagjai kulturális jellemzőik alapján határozzák meg az identitásukat, ez az önazonosság pedig megváltoztathatatlan. A primordialista nézőpont közelíti leginkább a nemzet és etnikum fogalmát, hiszen a nemzet etnikai homogenitását hangsúlyozza (DAWISHA, A. 2002). A konstruktivista szemlélet ennek ellenkezőjeként aposztrofálható, hiszen éppen a nemzet vélt jellegét hangsúlyozza: nemzetről lehet beszélni akkor, ha emberek bizonyos csoportja annak tartja magát (SETON-WATSON, H. 1977). Konstruktivista szemmel a nemzeti identitás a társadalmi interakciók függvénye, ezért folyamatos változásban van. Az instrumentalista felfogás, ami tulajdonképpen az előbbi változatának tekinthető, viszont azt hangsúlyozza, hogy a nemzeti identitás nem önmagától létező jelenség, hanem érdekek mentén formálódó eszköz, egy olyan narratíva, amit a nacionalizmus révén alakítanak (GELLNER, E. 1983; HOBBSAWM, E. 1990; DAWISHA, A. 2002).

A hazai szakirodalomban megfigyelhető az a sajátosság, hogy etnikum és nemzet fogalma között nem a területiségben jelentkező eltolódást hangsúlyozza, sokkal inkább időbeli különbséget tesz: a közös csoporttudat eltérő állapotaiként, különböző fejlettségi szintjeiként értelmezi a két kifejezést (KOC SIS, K. 2002; ROMSICS I. 1998). Ennek értelmében egy folyamatként írható le az etnikum nemzetté válása. Az átalakulás fontos ismérve, hogy az összetartozásban a tényleges származás helyett egyre inkább a tanult, tudatos elemek lesznek mérvadóak, amelyek a politika által is könnyen aktivizálhatók (ROMSICS I. 1998). A hazai nacionalizmus-értelmezésben ennek megfelelően a közös érdekérvényesítés nagyobb szereppel bír, mint a területhez való kötődésből adódó közösségtudat. Ez eltér az angolszász felfogástól, amely szerint nem lehet az etnicitás kontinuitásaként értelmezni a nacionalizmust (CALHOUN, C. 1993).

A különböző felfogásokban megmutatkoznak azok a területi mintázatok, amelyek nemzet és nacionalizmus eltérő értelmezési kereteit adják. Míg az angolszász szakirodalom abból a feltevésekből indul ki, hogy a nemzet és a nacionalizmus egy multi-etnikus társadalom sajátja is lehet, a köztes-európai (és ebben a hazai) gondolkodásmód sokkal inkább konkrét etnikumokhoz köti a két fogalmat.

3.2.2. Nacionalizmusok Európa keleti felében

Az 1989-es esztendőt követő új korszakban meginduló változások nyomán, az egykori Szovjetunió érdekszférájába tartozó európai területeken sajátos társadalmi folyamatok indultak meg. A nyugati társadalomtudósok a totalitárius rendszerek elnyomásából szabaduló nemzetek ébredéséről beszéltek a köztes-európai térben. A nemzeti érzelmű mozgalmak, a hevesen fellángoló nacionalista törekvések eredményeként új államok jelentek meg Európa térképén. A nacionalista jellegű társadalmi folyamatok azonban több évtizeddel a kommunista diktatúrák bukása után sem jutottak nyugvópontra. Miközben a kelet-közép-európai államokban a nemzeti érdekérvényesítés Európai Unióban is szalonképes módozatai alakultak ki, Köztes-Európa keletebbre fekvő területein viszont egyre inkább egymásnak feszültek a különböző nemzeti érdekek, a fragmentált etnikai térben a kis népek körében is aktivizálódott az öngazgatás igénye. Mindez egy olyan sajátos geopolitikai és globalizálódó gazdasági háttér előtt zajlik, ami növeli e térség stratégiai jelentőségét.

Az egykori szovjet érdekszféra országai a pártállami diktatúra kiépítésével párhuzamosan jelentős gazdasági átalakuláson mentek keresztül. Az erőltetett iparosítás nyomán átalakuló társadalom rohamos léptekkel haladt a modernizáció útján. A gazdasági átalakulásuk, társadalmi transzformációjuk már korábban, az abszolutista birodalmak létezésékor is megindult, azonban csak vontatottan haladt. Ahol nagyobb lehetőség volt a kibontakozásra, ott a nacionalizmusok is korábban, már a 19. század második felében szárnyra kaptak. Azonban minél inkább haladunk kelet felé, a modernizáció egyre később jelentkező társadalmi folyamatként aposztrofálható. Az egykori Orosz Birodalom területén létrejött Szovjetunió európai periferiáin az etnikumok csoportképző dinamikájának alakulásában a nemzeti fordulat megjelenése egybe esett a pártállami diktatúra időszakával, ami viszont az ún. marxista-leninista retorikájából adódóan elutasította a nacionalizmusok létét. A felszínen érvényesülő ideológia a színpalak mögött kitermelte a maga sajátos nacionalizmusait, amelyek elemi erővel törtek felszínre a rendszerváltással.

Az etnikai nacionalizmusok érvényesülése különösen a balti és a kaukázusi térségben volt látványos és sikeres az 1990-es években. A változásért kiálló politikusaik mellett a társadalom is tömeges demonstrációk formájában mutatta ki függetlenedési szándékát. Ennek okát abban látják, hogy ezekben az államokban a felnőtt lakosság képzettségi szintje, valamint gazdasági és különösen politikai aktivitása nem maradt el az országokban jelen lévő orosz lakosságétól, sőt, inkább túlszárnyalta azt (ROEDER, P. G. 1991). Azokban a tagállamokban, ahol a helyi nomenklatúra kiépítésében dominánsan jelen voltak a betelepülő orosz nemzeti-ségű káderek, ott kevésbé érvényesülhetett a helyi értelmiségiek érdekérvényesítő

szerepe a korábbi évtizedekben, így nem alakulhatott ki az a politikai vezető réteg, ami a nacionalista törekvések mentén megfogalmazta volna a helyi (adott etnikai térhez kötődő) érdekek érvényesítésének igényét.

Az egykori Szovjetunió látszólagos föderatív berendezkedése autonóm etnikai területeken alapult, ami eleve magában hordozta az etnikai csoportdinamikák érvényesülését (GRIGORYAN, A. 2012). Az egyes területeken kreált káderek nominálisan adták névlegesen a párt és az állami hivatalok apparátusát, de a pozíciók elosztása Moszkva (vagyis az orosz nemzet) kezében volt. Ebben az igen kényes, mesterségesen fenntartott egyensúlyi állapotban lehetőség volt a nemzeti identitás szempontjából fontos helyi csoportképző tényezők formálódására, de a valódi dinamizálódást és függetlenedést ellehetetlenítette a pozíciókat ellenőrző orosz központi hatalom. Azonban a legkisebb enyhülés a központi ellenőrzés oldaláról az etnikai nacionalizmusok kibontakozása felé vitte a rendszert, így tulajdonképpen már a Sztálin halála utáni években szembe kellett néznie az orosz nemzeti vezetésnek a szovjet állam területén éleződő kisebbségi kérdéssel (HELLER, M.–NYEKRICs, A. 1996).

A föderatív berendezkedésből adódó kényes egyensúlyi helyzetet tovább élezte a megosztó sztálini politika, amely kifejezetten erősítette egymással szemben az etnikai alapú érdekérvényesítő törekvéseket, kisebb etnikai csoportok helyzetbe hozásával tartotta sakkban a helyi nómenklatúra kádereit. Az „Oszd meg, és uralkodj!” elve az orosz nacionalista törekvések egyik kulcsmotívumaként van jelen a mai napig. A nemzeti érzés gerjesztése nem csak a föderatív berendezkedésű állam kereteit feszítette szét a rendszerváltást követően. Az egykori szovjet tagköztársaságokban folyamatos a fragmentáció az etnikai törésvonalak mentén. A lakosság mindennapjaiban szabadon megélhető etnikai identitások a központosított, de a Moszkva által irányított államok oldaláról is megerősítést nyertek. A függetlenedés pillanatában a nemzetállami létet megelő többségi etnikumok korlátozták kisebbségeik jogait, ami viszont állandó feszültségforrást generált az új államok életében.

A poszt-kommunista országok rendszerváltó folyamatainak vizsgálatában az elemzők hangsúlyozzák, hogy a nehéz gazdasági helyzet és a kilátástalanságot erősítő függőségi viszonyok konzerválódása megnövelik a populizmussal párosuló nacionalista politikák erősödését, nem csupán az egykori tagköztársaságok, hanem a szatellit államok körében is (HOROWITZ, S. 2003). A fegyveres konfliktusokká, polgárháború helyzeté éleződő, egymásnak feszülő etnikai nacionalizmusok hátterében az államon belüli vezető szerepért, valamint állam (civil társadalommal szembeni) vezető szerepéért folytatott harc húzódik, amiben egymással összefüggő politikai és gazdasági érdekcsoportok aktivizálják a jobb életkörülményekben reménykedő tömegeket. Az állami tér feletti kontroll és a területen élők igazgatásának joga a vetélkedés hajtóereje (WIMMER, A. 2002).

A nacionalizmusok jelentkezése összefüggésben van az állam szerepének növekedésével is a területen élők életében. Ahogyan növekedett az állami kontroll, úgy nyílt meg a lehetőség arra, hogy bizonyos etnikai csoportok érdekei érvényesüljenek az állami bürokrácia révén a társadalom mindennapjaiban, ahol etnikai identitásukat megélik (iskola, nyelvhasználat, vallásgyakorlás). A több évtizedes diktatórikus államberendezkedés Európa keleti felében messzemenőig lehetőséget nyújtott arra, hogy az etnicitás a politikai és társadalmi kirekesztés eszközévé válhasson (CEDERMAN, L.–GIRARDIN, L. 2007).

Az egykori Orosz Birodalom területét összefogó Szovjetunió jelentős területi veszteségeket szenvedett el a rendszerváltás után a tagköztársaságok függetlenné válásával. A hatalmas közép-ázsiai államok mellett a Kaukázuson túli terület, valamint az európai periféria tagállamai is leváltak az orosz nemzet által összefogott területről. Az orosz nemzetfelfogással nem összeegyeztethető területi változás szükségképpen erősíti az érdekeket érvényesíteni kívánó, az egykori terület megőrzését célzó nacionalista törekvéseket. Az orosz nacionalizmus erősödését és konfliktusokat gerjesztő hatását fokozza az a tény, hogy az egykori tagállamok függetlenedésével jelentős számú orosz lakosság került kisebbségi létbe. Európa legnagyobb számú nemzeti kisebbségének jelenléte a volt tagköztársaságokban egyrészt a helyi etnikai nacionalizmusokat erősíti; ennek lehettünk tanúi a Baltikumban és Moldovában az 1990-es években, illetve Ukrajnában az ezredfordulót követően. Másrészt viszont az orosz kisebbség az orosz nacionalista törekvések hathatós eszköze is lehet a kollektív tudatban szereplő nemzeti terület megőrzése szempontjából, ahogyan ez jelentkezik az ukrán polgárháborúban, a szétszakított moldáv államban, vagy a Krím-félsziget katonai annexiójában.